

Ukradena blaginja

Bojan Radej, svobodni makroekonomist, marec 2009, Ljubljana

Gospodarska rast in z njo materialni napredek blaginje počiva na denarju. Denar izvira iz bančnega dolga. In ker je dolgov že bistveno več kot denarja v obtoku, se obresti lahko odplačuje le z najemanjem vedno novih posojil. Takšna ekonomija služi edino vzdrževanju finančnih piramid. Gospodarska rast ni več pomembna kot vir blaginje ampak služi le še širjenju osnove piramide, kar je pogoj, da se ne vruši vase. Pomembna je, ker ustvarja zaveso, ki prikriva pretakanje bogastev z dna v vrh piramide. Ena od možnosti za zajezitev uničevalne gospodarske rasti je denarna reforma in z njo uvedba 'lokalnega denarja' kot dopolnilne valute, ki služi predvsem lokalnemu gospodarstvu in je družbeno prispevna. Vendar to ne bo lahko, ker kot pravi David Weston, oxfordski kritik sedanje ureditve, pri denarnih stvareh ljudje še vedno verjamejo, da je Zemlja ploščata.

Profesor Paul Krugman¹ z univerze Princeton, ki je za svoja dognanja pri analizi tržnih ciklov leta 2008 prejel nagrado Nobelovega sklada za ekonomijo trdi, da je sedanji koncept gospodarske rasti, zasnovan na dolgu in zamišljen kot piramidna struktura, nevzdržen. Posojila so postala kamen okoli vratu človeštva, čeprav so v osnovi potrebna zgolj kot sredstvo za ustvarjanje obratnega kapitala v podjetjih za premostitev časa, ki preteče med proizvodnjo in prodajo. Gospodarstva si pomagajo z dolgom od začetka industrijske revolucije, sicer hitro širjenje njihovih poslov ne bi bilo izvedljivo.²

V post-industrijski dobi so se razmerja med gospodarsko rastjo in dolgom povsem spremenile. Dolg ni več le pripomoček podjetjem za financiranje njihove rasti ampak je sam postal blago, posojilna industrija pa je prevladala nad večino drugih gospodarskih in negospodarskih vej. Čeprav so finance donosna dejavnost, pa ne proizvajajo ničesar in nič ne prispevajo k obči blaginji, saj se pogosto izognejo celo plačilu davkov (Brown, 2008a). In to še ni vse, saj se dobiček proizvodne (ne-finančne) ekonomije, ki nas preskrbuje z uporabnimi dobrinami in storitvami, vse težje vrača v proizvodnjo uporabnih stvari, ker zaradi obetov višjih zaslužkov odtoka v virtualni svet globalnih financ, kjer je osvobojen družbenih spon in lahko sledi lastnim špekulativnim nagonom ter služi le še samemu sebi.

V anglosaškem svetu je gospodarska rast od druge svetovne vojne naprej samo pol tako hitra kot rast posojil (Cook, 2008c). Materialni napredek poganjajo procesi, ki jih je ustvarilo splošno pretvarjanje vsakovrstnega stvarnega premoženja v vrednostne papirje, s katerimi se lahko trguje (sekuritizacija; angl. *securitisation*).³ Finančna 'inovativnost' je šla že tako daleč,

¹ Paul Krugman (rojen 28. februarja 1953) je trenutno verjetno najvplivnejši ameriški ekonomist v ZDA in predvsem oster nasprotnik stapljanja korporativnih in političnih interesov v obdobju vladavine Busha mlajšega. Označuje se za odločnega zagovornika države blaginje in se tako bolj nagiba k evropski kot ameriški verziji kapitalizma. Leta 2003 je objavil knjigo v kateri je zaradi nekontrolirane rasti dolgov v ZDA, ki je bila globalno nevzdržna, napovedal finančno krizo («*The great unraveling - Losing Our Way in the New Century*». New York: W. W. Norton & Company. 426 str.), ki je naposled izbruhnila leta 2008. Predava mednarodno ekonomiko in finance na univerzi Princeton. Leta 2008 je prejel Nobelovo nagrado za ekonomijo za prispevek k analizi trgovinskih vzorcev in dejavnikov, ki vplivajo na izbiro lokacije ekonomske dejavnosti. Že leta piše odmevno kolumno v New York Times, gl. <http://krugman.blogs.nytimes.com/>.

² <http://www.ces.org.za/docs/newmoney.htm>

³ Začetki sekuritizacije segajo v pozna sedemdeseta leta. Gre za sofisticiran izveden vir poslovnega financiranja. Poglejmo si na primeru. Banka X daje posojilo desetim osebam, vsaki vzemimo v enaki višini, ki jih posojilojemalci uporabijo za nakup stanovanj. Banka je torej svoj kapital vložila v nakup desetih stanovanj svojih strank v upanju, da ji bodo kupci odplačali celoten dolg, da bo lahko ustvarila dobiček. Zato ker obstaja

da je danes mogoče kot prvovrstne oz. nizko tvegane izdajati vrednostne papirje na dolg zelo nezanesljivih dolžnikov. Za nakup teh papirjev se kupci zadolžijo, ker upajo, da se bo dolg sam odplačal z rastjo dobičkov, ki sledi, dokler papirji privabljajo vedno nove kupce. To je princip piramidnih finančnih sistemov, ki so v zadnjem desetletju kot velika inovacija svetovnih financ postale zakonita industrija. V tem času se je skokovito povečal delež gospodarske rasti, ki jo prispeva finančna industrija in v ZDA dosega že dve petini celotne rasti (Süddeutsche Zeitung).

Gospodarski svet in predvsem svet naložb je postal 'velikanska igralnica, v kateri vloge niso omejene z obsegom stvarnih dobičkov, ampak le od dostopnosti posojil. Že leta 1986 je Svetovna banka ocenila, da so denarne transakcije na svetovni ravni od 15 do 20 krat večje, kot je to potrebno za financiranje svetovne trgovine. Danes pa se ocenjuje, da je samo še dva odstotka transakcij na svetovni ravni povezanih z resničnimi transakcijami, ki so upravičene s trgovino, vlaganjem za pridobitev dobrin in turizmom, preostalih 98% je popolnoma špekulativnih (Kennedy, 1995). To je svet, v katerem odločajo špekulanti, države pa gledajo proč (Tremblay, 2008).

V središču problema so obresti. Monetaristični ekonomski red⁴ s pomočjo obrestne mere ustvarja umetno pomanjkanje in sadove gospodarske rasti od večine prebivalstva odteguje in jih koncentrira pri najbogatejših. Premoč pride najbolj do izraza, ko temeljne ekonomske odločitve preidejo v roke monetaristov, 'fundamentalistične ekonomske šole' (Stiglitz,

določena verjetnost neplačila je vsem posojilojemalcem zaračunala pribitek k obrestim. Banka lahko počaka nekaj desetletij do konca odplačilne dobe, da se posel zaključi. Lahko pa svoja sredstva takoj proda po nekoliko nižji ceni, ki ji še nudijo majhen zaslužek in se loti novih izzivov. Prodala bi lahko vsako posojilno pogodbo posebej, vendar je ukvarjanje z majhnimi zneski velikim finančnim trgovcem ovira. S stališča banke X teh deset posojil pomeni deset različnih vrst sredstev, ker so vsakič dejavniki tveganja drugačni. Zato najprej vseh deset posojil zavije v en finančni paket, ga nato razdeli na veliko enakih vrednostnih papirjev (*securities*) in potem le te proda različnim naložbenikom, ki s tem vsi pridobijo isto v pogledu finančne donosnosti in tveganj zaradi morebitnih neodplačil posojil (banka od sekuritizacije naprej deluje le še kot računovodski servis). Posledica sekuritizacije je, da banke pridejo hitreje nazaj do denarja, investitorji (večinoma špekulanti) pa pridobijo vrednostne papirje, ki so sicer tvegani, vendar je tveganje porazdeljeno na vse kupce enakomerno.

⁴ V osnovi monetarizma je kvantitativna teorija denarja Irvinga Fisherja (1892), ki količino denarja (M) spravi v razmerje z ravno cen (P), tako da postavi naslednjo enačbo: $MV=yP$, pri čemer je V hitrost obrata ali cirkulacije denarja, y pa realni obseg produkta. Slednja dva parametra enačbe sta na kratek rok, v katerem velja enačba, konstantna: V zato, ker je odvisen od institucionalnih dejavnikov, y pa zaradi predpostavke, da model opisuje stanje polne zaposlenosti; tako lahko Fisher izhodiščno enačbo poenostavi v $M=(V/y)*P$, kar pomeni, da je sprememba v količini denarja proporcionalna spremembi ravni cen, torej inflaciji. To pomeni, da denarna politika lahko nadzoruje stopnjo inflacije z omejevanjem rasti denarja največ do ravni stopnje rasti produkta. Iz tega izhaja monetarizem, ki je posebna šola makroekonomije in je popularno poznan po skupini čikaških fantov, ekonomistov zbranih okoli Milтона Friedmana z Univerze v Chicagu (od l. 1946 naprej; leta 1976 je za svoje delo prejel Nobelovo nagrado). Monetaristi v omejevanju denarne ponudbe (izdajanja oz. emisiji denarja) vidijo temeljni ekonomski inštrument – vsaka sprememba količine denarja v obtoku se pretvori v spremembo obrestne mere, ki prisili imetnike (velikih zneskov) denarja k spremembi ravnanj. Denarna politika sicer lahko tiska denar kot se ji zljubi in bo s tem kratkoročno lahko celo povečala obseg proizvodnje, kar pa bo kmalu kaznovano s povišanjem splošne ravni cen, ki bo pometla s 'papirno rastjo'. Nič tudi ne pomaga, prej škodi, če se v gospodarske tokove vmešava vlada s povečevanjem ali zmanjševanjem državne porabe, ki jo je v prid izravnave gospodarskih ciklov zagovarjal Keynes (gl. opombi 10 in 11). Monetarizem je torej argument v prid zmanjševanju makroekonomskega vmešavanja vlad in v prid ideji, da ekonomke tokove, kolikor je to sploh potrebno, usmerjajo že centralne banke. Na monetarizmu počiva denarna politika centralnih bank, ki z manipuliranjem obrestne mere duši inflacijo, prispeva k izravnavi 'devizne' bilance in skuša vzdrževati pogoje za rast zaposlenosti.

Spiegel, 11. dec. 2008) centralnih bančnikov, ki verjamejo, da je z dviganjem in spuščanjem obrestnih mer mogoče uravnati svet. Obrestovanje je povsem ekskluziven in selektiven ekonomski vzvod. V uporabi ni za nobeno drugo ekonomsko bogastvo, razen za tista, ki so namenjena kovanju denarnih dobičkov. S tem so obresti podelile premoč dobičkonosnih nad neobrestovanimi nacionalnimi bogastvi. Denar je postal tako močan, da si je izvolil četrto vejo oblasti centralnih bančnikov (Zarlenga, 2005), ki deluje neodvisno od ljudi in od izvoljenih politikov. In bančniki vladajo s jekleno roko: Michael Camdessus, francoski bančnik, ki je bil trinajst let izvršni direktor Mednarodnega denarnega sklada, stečajnega upravitelja bankrotiranih držav je priznal, da je bil pripravljen 'žrtvovati generacijo', da bi lahko v času službovanja uresničil monetaristični model (Cook, 2008b) makroekonomskega delovanja držav. O, kje so, kam so šli tisti lepi časi, ko je še vladala nevidna roka trga!

Povezava med gospodarsko rastjo, ki jo ženejo s posojili pitane finančne špekulacije in ek-socialno nevzdržnostjo te rasti, je neposredna. Cena kapitala, ki jo plačajo v produkciji je postala ena glavnih stroškovnih postavk. Zato s povečanjem produktivnosti dela ustvarjeno obilje dobrin in storitev ne more prinesiti blaginje in kakovostnega življenja ampak le "revščino sredi obilja" (Hunter, 2002). Večina prebivalstva namreč zgolj plačuje prevaljene stroške obresti, ne prejme pa nagrade za rast finančnega kapitala. Margrit Kennedy, nemška publicistka in aktivistka s področja alternativnih denarnih sistemov,⁵ navede naslednjo šokantno oceno: »Vsesplošno prepričanje je, da plačujemo obresti le, če si denar sposodimo, in da si, če nočemo plačevati obresti, denarja pač ne sposojamo. V resnici pa so obresti vključene v vsako ceno, ki jo plačamo. Obresti na kapital v povprečju dodajo 30 – 50% na cene našega blaga in storitev. Če bi odpravili obresti in jih nadomestili z nekim drugim mehanizmom, ki bi vzpodbujal kroženje denarja, bi nas večina postala bodisi dvakrat premožnejša, ali pa bi za ohranitev enakega življenjskega standarda morali delati le pol toliko, kot delamo zdaj«. Materialnega obilja torej ni, ker so ga požrle obresti in si ga na koncu prisvojili bančniki (Cook, 2008a). Svetovno gospodarstvo in vajeti kapitalizma je prevzel kleptokratski razred banksterjev (kakor jih je označil Roosevelt v tridesetih letih; Hudson, 2008), ki zdaj usmerja svetovno gospodarsko rast, pri kateri je korist privilegirane manjšine v neposredni zvezi z izgubami pretentane večine.

»Ljudje na splošno menijo«, piše Kennedy, »da je naš denarni sistem enakopraven: ker moramo vsi plačevati obresti, kadar si sposodimo denar ali kupujemo blago, in prejemo obresti, če varčujemo denar na banki, smo vsi enako na boljšem (ali na slabšem). V resnici

⁵ Margrit Kennedy (rojena 1939 v Chemnitzu, Nemčija) je magistra arhitekture in doktorica javnih mednarodnih študij in je predavala na Univerzi v Hannoveru. Njeno zanimanje za alternativne denarne sisteme izhaja iz ekološke paradigme in življenjskega stila (živi v ekološki vasi na Saškem v Nemčiji). Njena knjiga o alternativnem denarju (1995, druga popravljena izdaja, »*Interest and Inflation-Free Money, Creating an exchange medium that works for everybody and protects the earth*«. Michigan: Seva International) je prevedena v več kot dvajset jezikov. V pripravi je tudi slovenski prevod izdaje iz leta 1995 pod naslovom »*Pravičen denar – pravičen svet. Kako ustvariti sredstvo menjave, ki bi delovalo za vse in varovalo planet*« (prevajalka Helena Biffio Zorko). S tem delom me je pred leti preskrbel sošolec s Poljanske gimnazije v Ljubljani, Ira Zorko, arhitekt. Druga knjiga Kennedyjeve je nastala v sodelovanju z Bernardom Lietaerom (2005. »*Regional Currencies - A New Path to Sustainable Abundance*« Boulder: Access Foundation (gl. opombo 17). Posebej aktivna je pri uvajanju sistemov lokalnega denarja v Nemčiji. Več gl. www.margritkennedy.de; <http://www.geldreform.de/>; <http://www.reinventingmoney.com>.

obstajajo ogromne razlike med tem, kdo ima v tem sistemu dobiček in kdo plačuje.« Če vladni dolgovi in s tem obresti rastejo, se k lastnikom denarnega bogastva pretaka več denarja, medtem ko tisti, ki delajo za plačo, odplačujejo obresti preko povišanih davkov, in imajo manj denarja, ki bi ga lahko porabili. S primerjavo obrestnih plačil in dohodka od obresti v desetih številčno enakih skupinah nemških prebivalcev, razdeljenih po višini njihovih dohodkov ugotovi, da prvih osem delov prebivalcev plačuje več, kot prejme, deveti del prejema nekaj več kot plačuje, deseti del pa prejema približno dvakrat več obresti, kot jih plačuje. Deseti del torej prejema obresti, ki jih je prvih osem delov izgubilo. To pa je eden izmed glavnih razlogov – ki je verjetno tudi najmanj razumljen - zakaj »so bogati vedno bogatejši, revni pa vedno revnejši« (Kennedy, 1995).

Z dolgom gnana gospodarska rast je torej dobra predvsem za izbrance, ne bo nikoli odpravila revščine, dokler je delitev sadov rasti tako pristranska. Petina najbogatejših prejme štiri petine vseh dohodkov in poseduje 85% globalnega premoženja (Davies in dr., 2006). V osemdesetih letih je za vsakih sto dolarjev gospodarske rasti (oz. računovodsko rečeno, 'dodane vrednosti') tistim, ki živijo pod mejo revščine po merilih Svetovne banke, pripadlo 2,2 dolarja. V devetdesetih letih je ta delež znašal le še 60 stotinov. Ali drugače, da bi za dolar povečali dohodek revnih, ki prejemajo manj kot dolar na dan bi to zahtevalo 166 dolarjev globalne rasti. Tukaj se zadržkom zaradi socialne nepravilnosti takšne rasti pridružijo še zadržki zaradi omejenih ekoloških možnosti za zadostno povečanje gospodarske rasti ob tako visoki nepravilnosti. Da bi najrevnejšim zagotovili samo tri dolarje na dan bi pri sedanjem načinu gospodarske rasti potrebovali za petnajst planetov naravnih virov (v Woodward, Simms; 2006).

A svet kot celota ni reven. V resnici je svet preplavljen z ogromnimi presežki varčevanja premožnejših. Po dostopnih podatkih okoli deset milijonov ljudi na celem svetu poseduje za 40 tisoč milijard dolarjev prostih sredstev, ki iščejo poti v naložbe (George, 2008). Da bi si lažje predstavljali kako velik prispevek k blaginji bi s tem lahko dosegli priča primerjava, da bi za odpravo lakote na svetu (za katero trpi 860 milijonov ljudi) bilo potrebno, po navedbah Jacquesa Dioufja, direktorja FAO (2008), letno nameniti trideset milijard dolarjev ali manj kot tisočinko tega zneska. Materialno obilje je ustvarjeno globalno a ga dolžniško zasvojena gospodarska rast večini prebivalstva sproti odteguje. Takšna gospodarska rast ne opravičuje več družbenih privilegijev in javnih podpor, ki jih sedaj uživa.

Joseph Stiglitz⁶ je nedavno za Spiegel (11. dec. 2008) izrazil prepričanje, da je nova globalna nestabilnost nasploh in gospodarske rasti posebej sad nepoštenja finančnih ustanov in

⁶ Joseph Eugene Stiglitz (rojen 9. februarja 1943) je ameriški ekonomist in profesor s Kolumbijske univerze ter dobitnik Nobelove nagrad za ekonomijo za polaganje temeljev teoriji trgov z asimetričnimi informacijami (skupaj z Georgom Akerlofom in Michaelom Spencem). Tradicionalna neoklasična ekonomika smatra, da so trgi vedno učinkoviti, ponudba se izenači s povpraševanjem pri najnižjih stroških in najvišji koristih, razen v izjemnih primerih tržnih napak – na primer, ko lastninske pravice niso jasno opredeljene kot v primeru javnih dobrin ali v prisotnosti negativnih zunanjih učinkov. Stiglitz pa postavi stvari na glavo: trgi so učinkoviti samo v izjemno ugodnih okoliščinah, praviloma pa so nepopolni (Greenwald-Stiglitzev teorem, Greenwald B., J.E. Stiglitz. 1986. »Externalities in economies with imperfect information and incomplete markets«. Quarterly Journal of Economics 101: 229-264), razpoložljive informacije, ki omogočajo racionalno ravnanje, pa necelovite; v takšnih, bolj realističnih razmerah, skrita roka trga ne more privedi do najbolj učinkovite rešitve

nekompetentnosti odgovornih politikov, posledica tega pa je intelektualni bankrot svetovnih elit (Pettifor, 2008a). Omogočila ga je neumnost ravno tistih, ki so zadolženi varovati obče koristi, njihova slaba analiza in povsem namerno spregledana opozorila (Pettifor, 2008b).

Po mnenju ekonomskega Nobelovca Edmunda Phelps⁷, so zaradi svojih napačnih presoj v javnosti najbolj izgubile zaupanje banke in bančniki, ki so zaradi obetov lastnega zaslužka zaigrale vloge svojih varčevalcev in naložbe svojih parterjev ter tako spravile s tečajev globalno gospodarstvo (Spiegel, 11. dec. 2008). Nevidna roka trga se je tako na koncu izrodila v računovodske prevare, ničvredne hipoteke, notranje informacije in nezmožnost prevzemanja dolgov (Hudson, 2008).

Če upoštevamo neravnovesja, ki jih ustvarja sistemska kriza moramo pod vprašaj postaviti temeljne podmene sedanjega koncepta materialnega napredka in začeti je treba pri najbolj temeljni stvari, pri denarju in dolgu. Odvajanje dolžniško zasvojene gospodarske rasti ne zahteva nič manj kot izrupati korenine sedanjih težav. Serge Latouche (2009)⁸, radikalni kritik

kot si jo je zamislil Ricardo Pareto (takšna, da so z njo vsi na boljšem) in kot v njo verjamejo ekonomisti. Zato za Stiglitz ne obstaja nič takšnega kot nevidna roka trga (namiguje na izjavo Margaret Thatcher, da »ne obstaja nič takšnega kot družba«; izrečene 31. oktobra 1987 v intervjuju za angleško popularno revijo Women's Own); ne le, da je trg razdiralec socialne pravičnosti ampak praviloma sploh ne privede do najbolj učinkovitih rešitev. Če bi bilo treba izbirati med idealnim trgom in idealno državo, tedaj bi država bila boljši gospodar podjetij kot trg (Sappington-Stiglitzev teorem, 1988, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=227393). Zato ničesar ni mogoče prepustiti samo trgu ampak je potrebno najti ravnovesje med slepim delovanjem trga in slabovidnim državnim interveniranjem. Širši javnosti je Stiglitz znan kot kritik sedanje nebrzdane globalizacije, prosto tržne ekonomije in mednarodnih ustanov, ki so steber mednarodne denarne ureditve kot sta Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad. V prvi je celo služboval kot podpredsednik banke (1997-2000), dokler ga niso odpustili, ker je javno nasprotoval uradni politiki Svetovne banke, zlasti prikritemu neposrednemu ameriškemu vmešavanju in 'šok terapiji' držav v stiski, da so lahko prejela pomoč in posojila in to v času, ko je bila v ZDA predmet najmočnejših javnih kritik zaradi njene vloge pri obubožanju revnih držav. Nasprotovanje javnosti je ob vrhunskem srečanju Svetovne trgovinske organizacije v Seattlu leta 1999, privedlo do silovitih demonstracij, ki so postavile mejnik začetka anti-globalističnega gibanja. Gl. tudi: <http://www0.gsb.columbia.edu/ipd>.

⁷ Edmund Strother Phelps, mlajši (rojen 26. julija 1933) je ameriški profesor z univerze Columbia in dobitnik Nobelove nagrade za ekonomijo leta 2006 za prispevek k pojasnjevanju nedenarne teorije zaposlenosti in rasti. Kot smo videli zgoraj (gl. opombo 4), monetaristi vse povežejo z denarjem, Phelps pa na primeru brezposelnosti pokaže, da Phillipsova krivulja, ki je osrednji monetaristični model za pojasnjevanje odvisnosti ravni brezposelnosti od ravni inflacije, ne ustreza realnosti. Tako na primer višja nezaposlenost ni zakonita posledica povišanja plač. Pokaže namreč, da podjetja in zaposleni predvidijo posledice monetarnih dogajanj, na primer inflacijo, da jih v naprej izigrajo, zato nimajo realnih učinkov. Velika nihanja gospodarske rasti ne le izvirajo v nedenarnih šokih ampak se tudi prenašajo z nemonetarnimi mehanizmi. V zgodnjih šestdesetih je z modelom rasti Solowa (glej opombo 22) proučeval vire gospodarske rasti in v tem okviru postavil t.im. 'zlato pravilo nacionalnega varčevanja', ki izhaja iz norme, da drugim storimo le, kar bi si želeli, da storijo nam. Če bi bila danes stopnja varčevanja sto odstotna bi to pomenilo, da se odrečemo sedanjim potrošnji in vse dohodke odlagamo za prihodnje nakupe kapitala (v prid prihodnje generacije). Če pa bi bil delež privarčevanega dohodka enak nič odstotkov bi to pomenilo odrekanje prihodnjemu povečevanju kapitala, ker iztrošenega (amortiziranega) kapitala ne bo mogoče nadomestiti in na koncu ne bo več česa trošiti, ker ne bo več česa proizvajati. Nekje vmes je zlato pravilo ali srednja nagnjenost k varčevanju, ki je sicer ne poznamo, vemo pa, da se izoblikuje na ravni, kjer je sprotna poraba dohodka per capita konstantna in maksimalna. Primerna stopnja varčevanja je kjer se stopnja varčevanja izenači z vsoto stopenj amortizacije in potrebnega prirasta kapitala zaradi rasti zaposlenosti. V primeru previsokega nagnjenja k varčevanju kot na Japonskem, bi vlada z uporabo Phelpsovega zlatega pravila uvedla spodbude za potrošnjo, pri prenizki stopnji varčevanja kot v ZDA pa davke na potrošnjo. Phelps je sodeloval tudi v razpravi o Van Parijsovem predlogu za uvedbo univerzalnega temeljnega dohodka, ki je omenjen v nadaljevanju članka, glej opombo 21.

⁸ Serge Latouche (rojen 12 januar 1940) je francoski ekonomist, ekonomski antropolog in filozof ter zaslužni profesor na Univerzi Pariz -South (Orsay). Ukvarja se z ekonomskimi in kulturnimi študijami odnosov med

progresivizma, ki ravno čaka na prvi slovenski prevod ene svojih knjig, nas spomni, da je v XIX. stoletju obstajala cela množica malih lokalnih in regionalnih bank trdno zasidranih v lokalno gospodarstvo. Zaradi razvoja nacionalnih bank so izginile, nadomestile pa so jih agencije, ki so izčrpale lokalne prihranke in tem financirale veliko nacionalno industrijo. Danes pa zaradi transnacionalnih bank izginjajo nacionalne banke in to v prid multinacionalnih podjetij.

Nastale razmere kličejo k radikalnim posegom v temelje denarnega sistema v katerem bi morali obresti nadomestiti z nekim drugim mehanizmom, ki bi vzdrževal kroženje denarja. Mehanizem obresti, kot trdi Dieter Suhr (1983), deluje proti ustavnim pravicam posameznikov: če ustava zagotavlja vsakemu posamezniku enakopraven dostop do vladnih storitev, in denarni sistem lahko tako opredelimo, potem je nezakonito, da imamo sistem, v katerem manjšina nenehno dobiva več, kot plačuje za to storitev, in to na račun večine. Nacionalni denar je nacionalno političen, ker vzpostavi koridorje za centralizirane finance (Weston, 2008). To se dogaja tudi v primeru uvajanja evra in evropskega denarnega sistema, ki centralizirano moč usmerja v London, Frankfurt in Zürich. Protiutež centraliziranemu konceptu denarja je uveljavitev načela subsidiarnosti v denarnih zadevah (Weston, 2008). Subsidiarnost pomeni prenos odločanja in delovanja na najnižjo možno raven - v tem primeru torej uveljavitev pravice izdajanja lokalnega denarja. V nasprotnem, dokler bo emisija denarja izključno v rokah centralnih bančnikov, ne bo nikoli mogoče reči, da živimo v demokraciji (Greaves, 2001). Denarju je treba odvzeti predvsem spodbude za nesmiselno kopičenje kapitala in izboljšati njegovo delovanje kot menjalnega sredstva.⁹

Lokalni denar lokalne ekonomije

Neredki proučevalci denarnih sistemov so zaprepadeni nad spoznanjem, kako malo na splošno vemo o alternativah in kako docela so pozabljene uspešne epizode iz denarne zgodovine, ki so ogrozile vladajoči centralizirani monetarizem. Enega prvih celovitih

severom in jugom, podrazvitost tretjega sveta in epistemologijo družbenih znanosti. Je osrednja osebnost MAUSS – *Mouvement Anti-Utilitarisme dans les Sciences Sociales* in njene Revue du MAUSS (v založbi Découverte, Paris), ki je od svoje ustanovitve naprej delovala kot forum za kritiko hegemonije utilitarne razmišljanja v modernih družbah. Kot eden odmevnih kritikov ekonomske ortodoksosti in zlasti paradigme gospodarske učinkovitosti in rasti tudi predseduje organizaciji “*La Ligne d'horizon*” katere glavni namen je kritika ekonomskega progresivizma. Ljubljanska Založba/cf* skupaj s prevajalko Katarino Rotar pripravlja slovenski prevod njegovega dela »*Survivre au développement. De la décolonisation de l'imaginaire économique à la construction d'une société alternative*« (Editions Mille et une nuits, Paris, 2004).

⁹ Po klasičnem razumevanju ima denar štiri osnovne funkcije – je posrednik, mera, hranilec in standard (Mankiw, 2007): posrednik je v menjavi naturalno različnih vrst blaga; kot splošno merilo vrednosti se pojavi na primer za potrebe računovodstva; kadar ni inflacije je tudi hranilec vrednosti; plačilno sredstvo je takrat kadar z njim plačujemo določene obveznosti brez neposredne materialne protivrednosti (na primer davke). Tako klasično videne funkcije denarja so v več pogledih problematične. Najprej obstaja dvom, da za ekonomske potrebe zadošča samo en standard in merilo vrednosti, da bi lahko zaobjel vse kar je v ekonomiji pomembno. Naslednja kritična pripomba klasičnemu razumevanju funkcij denarja je da ste dve, merilo menjave in hranilec vrednosti v konfliktu, saj enota denarja ne more biti hkrati v obtoku in na zalogi (Greco, 2001). S tem, ko je isti denar na eni strani namenjen posredovanju v menjavi, kar zahteva njegovo kroženje in na drugi hranjenju vrednosti, kar zahteva njegovo odtegotvanje kroženju, so povezane velike težave, je odkril Gessel, ki jih vodilne ekonomije rešujejo tako, da uničujejo stabilnost lastne ekonomije in sami sebe nenehno destabilizirajo. Glej opombe 12, 17 in 19.

predlogov za korenito drugačen denarni sistem je na prelomu XX. stoletja v knjigi »Naravni gospodarski red« predstavil Silvio Gesell, ki je dogmo monetaristov postavil povsem na glavo – če ne morda šele na noge.

V osnovi njegovega predloga gre za makroekonomske probleme izbire načina zapiranja vrzeli povpraševanja,¹⁰ to je razlike med celotno ustvarjenim dohodkom ter za potrošnjo takoj razpoložljivim dohodkom. To, da nekateri privarčujejo del svojega dohodka za gospodarsko rast pomeni težavo, ker kratkoročno gledano duši agregatno potrošnjo celotnega produkta. Zato se lahko zgodi, da del že ustvarjenega proizvoda v nekem letu ostane v zalogah, zato bi morala biti proizvodnja v naslednjem letu ustrezno manjša, da bo spet, vendar na nižji ravni, doseženo ravnovesje med obsegom proizvodnje in potrošnje, ki je edino dolgoročno vzdržno. Torej, da bi lahko tudi v naslednjem gospodarskem ciklusu dosegli rast, kadar nekateri varčujejo, je treba ustvariti nadomestno kupno moč. Najpomembnejša pri tem je izbira načina za 'monetizacijo varčevanja' - torej izbire načina zapiranja povpraševalne vrzeli. Cook (2008a) dilemo razloži kot izbiro, ki razkrije ali se denarne oblasti vidijo kot imperialne ali kot demokratične.¹¹

O imperialni monetarni politiki ne izgubljam več besed! Gesell¹² pa predlaga demokratično možnost zapiranja vrzeli. Gesell je dojel, da denar v kroženju rabi spodbudo, da svojo menjalno nalogo opravi čim hitreje in čim večkrat v enoti časa, tako da lahko manjša količina denarja pri zadostni hitrosti obrata nadomesti celoten izpad obtoka denarja zaradi varčevanja. Če se denar obrne samo enkrat, tedaj nakup sto vrednostnih enot proizvodnje zahteva sto vrednostnih enot denarja; če bi se denar obrnil desetkrat, bi za nakup sto enot proizvodnje

¹⁰ Gre za enega osrednjih problemov s katerim se ukvarja Keynesova »Splošna teorija« (»*The General Theory of Employment, Interest and Money*«, 1936 (1. izdaja), Cambridge: Macmillan University Press, for Royal Economic Society). Varčevanje duši proizvodnjo le, če varčevanja ne spremljajo ustrezno visoke naložbe na primer v trajne dobrine, ki bi odtehtale izpad 'širokega konzuma'. Če so naložbe tako visoke kot varčevanje, tedaj varčevanje ne bo težilo k znižanju ravni zaposlenosti in dohodka. Če bodo naložbe prenizke, bo opazna težnja po znižanju zaposlenosti, če bodo višje pa bo to dohodek celo povečalo. Tako je Keynes postavil okvire teoriji določanja dohodka. Od tod naprej pa je pokazal, da je agregatno povpraševanje (konzum in naložbe skupaj) občutljivo povezano z višino obrestne mere, po kateri so varčevalci voljni prepuščati prihranke bankam in po kateri so posojiljemalcem dostopna posojila. Tako pokaže, da je za vzdrževanje stabilnosti makroekonomije potrebno najti ravnovesje med varčevanjem, naložbami, ponudbo ter povpraševanjem po denarju torej med temeljnimi razmerji v realni in denarni (finančni) ekonomiji, prav nasprotno kot so trdili monetaristi (glej opombo 4).

¹¹ Keynes je skušal ubrati srednjo pot med imperialnim in demokratičnim zapiranjem vrzeli tako, da dodatno kupno moč (monetarizacijo varčevanja) ustvari s povečanjem javne porabe in s tem javnega dolga. A takšna vmesna rešitev je lahko uspešna samo, če je zmerna in omejena, drugače ogrozi domačo valuto bodisi tako, da s pregrevanjem povpraševanja povzroči inflacijo ali z izrivanjem nedržavnih posojiljemalcev ogrozi obstoj podjetij (Cook, 2008a). Keynesov recept je torej omejeno uporaben in neprimeren kot trajen način zapiranja vrzeli.

¹² Silvio Gesell (1862 - 1930) je bil nemški trgovec, teoretični ekonomist, družbeni aktivist, anarhist in avtor predloga za naravni ekonomski red, ki bo omogočil nastanek *Freiwirtschaft* (nem.). To bo naravni ekonomski red (nem. *Natürliche Wirtschaftsordnung*) na temeljih svobodnega gospodarstva (1916), na ideji svobodnega denarja (nem. *Freigeld*) in svobodne zemlje (*Freiland*), ki je vsa v javni lasti. V njem bi vsak bil odvisen le od svojih talentov, kar bi izboljševalo zmožnosti cele skupnosti, da skrbi za revne. V tem je izvir razlike med njim in Marxom, ki je ekonomski red obravnaval kot družbeno ustvarjeno strukturo, v kateri je vsak red (ali nobeden) lahko 'naraven'. Skratka, Gesell je na denarnem področju opazil, da skladiščenje kateregakoli blaga, razen denarja, nekaj stane – žito izgublja svojo vlago, kovinski izdelki rjavijo, hiše amortizirajo (vreme...). Tako ima denar veliko prednost pred vsemi drugimi vrstami blaga ker je cenjen hranilec vrednosti. Več gl. <http://www.silvio-gesell.de/>.

zadoščalo že samo deset enot denarja itn. Njegov predlog torej izhaja iz tega, da je treba denar, ki ga človek ne varčuje ampak sam nameni potrošnji, obvezno kaznovati z razvrednotenjem, če predolgo leži v žepu neporabljen. Namesto obresti varčevalcu in posojilodajalcu¹³ bi centralna banka zaračunala ležarino za denar v obtoku ali prispevek za obtok. Takšen predlog, četudi najprej precej sumljiv, ima dve veliki prednosti: povpraševanje po denarnih sredstvih ne bi več naraščalo z eksponentno rastjo, ker bi denar ostajal v obtoku z zelo veliko hitrostjo obrata oz. prehajanja med kupci in prodajalci; obenem pa je pomembno tudi to, da medtem, ko gredo danes plačane obresti v zasebne žepke, bi prispevek za obtok pomenil javno pridobitev, ki bi zmanjšala potrebo po obdavčenju dohodkov iz dela in obdavčenju nakupa osnovnih dobrin.

Keynes je v svojem monumentalnem makroekonomskem delu »Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja« leta 1936 zapisal, sicer itak z ideološko nasprotnega stališča, da »se bo prihodnost več naučila od Gesellovega duha kot od Marxa«. Vsaj zaenkrat moramo ugotoviti, da se ta napoved še ni uresničila. Kljub temu pa so praktični poskusi uporabe Gesellovega predloga izjemno odločno potrdile njegova predvidevanja. Najbolj znan je velik uspeh in propad denarne reforme v avstrijskem mestecu Wörgl, ki je leta 1932 izpeljal denarno reformo, ki še danes navdihuje (Kennedy, 1995).

To je bil čas velike svetovne depresije, ki jo je Avstrija po razpadu imperija že dočakala v slabem stanju. V Wörglu je brezposelnost takrat dosegla 30%, davčni prihodki občine so padali, močno so padla nakazila iz državne in pokrajinske blagajne, za vratom pa so mu visela še bremena visokih dolgov, ki jih ni bilo več mogoče odplačevati – občina je bila skratka na robu bankrota. V takih razmerah se je mestni svet odločil izdati 12.600 potrdil oz. brezobrestnih šilingov, ki so bili zavarovani z enako vsoto pravih šilingov naloženih v običajni banki. Svet je potrdila izdal za financiranje projektov, kot so popravila cest, gradnja mostu in smučarske skakalnice, namestitve uličnih svetilk ter podobnih komunalnih del. Z novoustvarjenim denarjem so lahko plačali delavce, kupili material, sprejemali so ga v mestnih trgovinah, pri lokalnih obrtnikih, njimi pa je bilo mogoče plačati tudi dajatve občini. Ker v takem denarnem sistemu ni smiselno kopičiti denarnega bogastva, je s pomočjo denarja ustvarjena resnična koristnost (Kennedy, 1995). Z možnostjo kroženja potrdil torej ni bilo težav. Državni denar je težko pridobiti in enostavno potrošiti – pri lokalni valuti je stvar obrnjena – razmeroma enostavno je priti do nje, tako da je njihov uspeh v veliki meri odvisen od tega ali je potrdila mogoče zlahka potrošiti.

V Wörglu je veljalo, da mora ob koncu meseca imetnik potrdila nanj nalepiti znamko v protivrednosti enega odstotka vrednosti kar pomeni, da je denar devalviran letno po 12% stopnji.¹⁴ Pravilo je torej povzročilo 'taljenje denarja' (Bourdet, 1933), zato so vsi skušali potrebne nakupe opraviti čim prej in se znebiti potrdil pred koncem meseca – denar se je stekal v trgovine in k obrtnikom, ti pa z njim na koncu plačali svoje davke, tako da se je denar vsak mesec vrnil nazaj Mestnemu svetu.

¹³ Poslovne banke bi zaračunavale posojilojemalcem le premije za tveganje in stroške odobritve, ne pa tudi premije za likvidnosti za začasno odpoved prostemu denarju.

¹⁴ To je negativna obrestna mera ali strošek posedovanja denarja, angl. *demurrage*, izg. [dima'ridž].

Zaradi spodbude kroženju se je v enem letu celoten znesek potrdil obrnil 416-krat ali 13-krat hitreje, kot se je povprečno obračal avstrijski šiling in s tem ustvaril za tolikokrat večji obseg transakcij v lokalnem gospodarstvu. Poleg tega je na koncu mestni svet dobil nazaj svojih 12.600 brezobrestnih šilingov, da je lahko sprostil bančno garancijo in s pobiranjem ležarine zbral še 1.512 avstrijskih šilingov taks. Z minimalnim dodatnim obdavčenjem, ležarino, je ukrep mestnega sveta na koncu omogočil toliko dodatnih del v lokalni ekonomiji, da je stopnja brezposelnosti v enem samem letu padla za četrtno. Edina težava za širjenje wörglskega denarnega sistema je bilo neposredno vmešavanje imperialne denarne politike, saj je wörglske šilinge v naslednjem letu prepovedala osrednja avstrijska banka zaradi ogrožanja njenega monopola tiskanja denarja.¹⁵ In to kljub temu, da so se za dosežke mnogi osebno zanimali tako takratni francoski premier Edouard Daladier kot ameriški ekonomist svetovnega slovesa, Irving Fisher.

Uspešen poizkus demokratičnega zapiranja varčevalne vrzeli pozna tudi denarna zgodovina države, kjer je monetarizem doma, ZDA. O tem piše Ellen Brown (2008a), ki spomni, da je bil boj za neodvisnost od angleške krone v veliki meri povezan ravno z zahtevo kolonistov po suvereni pravici izdajanja lastnega denarja. V tem duhu je pokrajinska vlada Pennsylvanije v prvi polovici osemnajstega stoletja oblikovala vzporeden bančni model. Ustanovila je javno banko, ki so jo vodili javni uslužbenci in je kmetom posojala denar pod zelo ugodnimi pogoji. Iz obresti je zbrala dovolj prihodkov za delovanje vlade, tako da davki niso bili potrebni.

Demokratične denarne ureditve danes niti niso tako redke, le da jih v Sloveniji še slabo poznamo. Sodoben primer denarne ureditve, ki je komplementaren obstoječi, je sistem lokalne menjave (*The Community Exchange System – CES*, časovne banke – *Time Banks* in vzajemne posojilnice v ZDA ter *Local Exchange (ali Employment) and Trading System – LETS*). To so brezobrestne sheme vzajemnega kreditiranja sodelujočih. Temeljijo na uporabi komplementarne valute kot je bil že wörglski šiling, in je pogosto določena v enotah, ki so ekvivalentne uradni valuti. Veljavne so le lokalno in so pomembne za urejanje lokalnih zadev.¹⁶ Komplementarna valuta ne zahteva odprave obrestnega denarja, niti ni mogoče nikogar prisiliti, da jo sprejme. Namenjena je spodbujanju menjav blaga in storitev dodatno k že obstoječim. Bernard Lietaer (2003), nekdanji evropski centralni bančnik, ki je pomagal pri

¹⁵ Posebej zanimivo je, da projekta ni podprla niti regionalna socialistična stranka, ki ji je pripadal župan, češ da ideja ni zajeta v njenem političnem programu (Weston, 2008)!

¹⁶ Pogosto na LETS leti kritika, da ga spodbuja predvsem možnost izogibanju državnim davkom, ker država ne more zaznati niti obdavčitev transakcij, opravljenih z lokalnim denarjem. A očitke ni utemeljen. Kot kaže wörglski primer je lokalni denar celo pospešil plačilo lokalnih davkov. Če bi država dovolila plačevati državne davke v lokalni valuti bi to lahko izboljšalo pobiranje državnih davkov. Razen tega LETS pogosto opravljajo transakcije v osebni sferi kot so pristožne dejavnosti in v družbeni sferi za dejavnosti, ki se drugače ne izvajajo, torej mnoge transakcije, ki jih opravi LETS niti dotlej niso bile zajete v davčni sistem. Davčna obveznost nastane šele, ko LETS posreduje v menjavah med profesionalci v njihovih poslovnih zadevah; taki primeri sicer ne izključujejo uporabe LETS; takrat je transakcije treba opraviti delno v LETS in delno z uradnim denarjem, ki nato omogoči plačilo davkov državi v njenem denarju. A tudi v tem primeru bi lahko imeli velike izjeme, ki bi bile v prid uporabi LETS. Država pobira davke zato, da z njimi financira javne dobrine, ki jih ne preskrbuje zasebni kapital. V primeru LETS pa gre pogosto za transakcije za preskrbo javnih dobrin, ki jih državi sami ne uspe preskrbovati ampak jih ustvarijo udeleženci socialni projektov, ki uporabljajo LETS. V takih primerih je denar nastal šele kot posledica ustvarjanja javnih dobrin, torej udeleženci LETS davčno ne dolgujejo državi ničesar, prej obratno.

načrtovanju uvajanja evra, sicer pa temeljni avtor s področja komplementarnih valut, vidi njihovo nalogo predvsem v tem, da »zaposlijo sicer še neuporabljena bogastva za zadovoljitev sicer še nepotešenih potreb«. ¹⁷ S svojo lastno vzporedno valuto si lokalna skupnost povrne moč odločati o sebi. Obenem pa izgradijo zid pred globalistično prisilo k poenotenju, monopolih in korporativizmu, ker bi denar, za katerim se poganjajo, naenkrat zastal v lokalnih okvirih. To ni nikakršno pohlevno upanje, saj se vse to že dogaja, pravi Lietaer in bo enkrat, ko se rešimo oklepa plenilskega monetarizma, za vedno odpravilo sedanjo nevzdržno prisilo denarja nad ljudmi in nad skupnostmi. Zasnovo pravične denarne ureditve vsebujejo celo temeljne določbe, s katerimi je bil ustanovljen enotni evropski denarni sistem in na čemer počiva evro, namreč določba o tem, da se denar uporablja v svetu, ki mu vladajo vrednote harmoničnega razvoja, kakovosti življenja, družbene solidarnosti in kohezije (Zarlenga, 2002).

Tako na koncu pridemo do točke, ko se vsili vprašanje: zakaj ne bi zahtevali izvedbe radikalne denarne reforme, ki bi enkrat za vselej odpravila obrestovani denar? Ker ima dolg družbeno vlogo mora živeti v družbenem kontekstu, ki disciplinira njegovo rabo (Curzon Price, 2008). Denar in kredit bi morali obravnavati kot zrak in vodo, kot skupne javne dobrine človeštva (Cook, 2008a). Zato mora biti centralna banka ustanovljena kot javno odgovorna ustanova, ki izdaja denar brezobrestno. Javna centralna banka mora javnost oskrbeti z denarjem, ki je prost obresti in dolgovi tako, da denar ne pomeni več nepremagljive prepreke financiranju nizko donosnih javnih projektov (Pettifor, 2008a). Prav v smer radikalne reforme gredo zavzemanja Ameriškega denarnega inštituta ¹⁸ iz Chicaga, oziroma njegovega direktorja Stephena Zarlenga (2002). Zarlenga torej ne zahteva nič manj kot sto odstotne bančne rezerve oziroma popolno pokritje danih bančnih posojil z vlogami varčevalcev: po njegovem bi banke ostale samo še denarna skladišča, ki bi zaračunavala svojim strankam manipulativne stroške, ne bi pa mogle več s posojili strankam izdajati tako imenovanega 'knjižnega denarja'. ¹⁹

Lietaer v knjigi »Prihodnost denarja« dvomi v izvedljivost radikalne denarne reforme. Povezave med politiko, zakonodajo, bankami in mednarodnim denarnim sistemom so po njegovem poznavanju centralnega bančništva tako čvrste, da jih ni mogoče zlomiti niti kadar

¹⁷ Bernard Lietaer (rojen 1942), Belgijec, je študiral na Univerzi Leuven, je danes eden najodmevnejših zagovornikov komplementarnih valut (gl. <http://www.transaction.net>). Nekaj časa je vodil elektronski plačilni sistem v Belgiji, sodeloval pa je tudi pri uvajanju evra. Je avtor knjige »Prihodnost denarja: onkraj pohlepa in redkosti« (»*The Future of Money: Beyond Greed and Scarcity*«, London: Random House, 2001). Napisana je kot poljuden pregled delovanja denarnih in finančnih sistemov, sodobnih denarnih paradigem, posebej dolga in obresti, in kako lahko denar v obliki komplementarne valute deluje vsakomur v prid in ob tem rešuje še vrsto drugih žgočih težav, ki jim uradni denar nikakor ni kos. Lietaer v knjigi pojasni, kako bodo elektronski sistemi temeljno spremenili vlogo denarja in poenostavili uvajanje komplementarnih valut.

¹⁸ <http://www.monetary.org/>

¹⁹ Bankovce in kovance ima pravico izdajati samo centralna banka, vendar je večina denarja v obtoku 'knjižnega', ker nastane v bilancah poslovnih bank. Nepoznavalcem je težko dojeti, da nekaj tako pomembnega, tako nepogrešljivega večinoma nastane dobesedno iz nič! V bilancah poslovnih bank se pojavi, ker banke večji delež tega, kar jim je uspelo zbrati denarja v obliki varčevanja 'ne potrebujejo' kot rezervo za dnevno poslovanje s svojimi varčevalci zato likvidni presežek posodijo tako, da povečajo stanje na računih svojih komitentov - in s tem računovodsko ustvarijo knjižni kot negotovinski denar na računih, s katerim se lahko plačuje. Ne vzamejo ga z nikogaršnjega računa, predhodno ga nihče ni banki vplačal ampak nastane 's potezo peresa' kakor se je izrazil že Josiah Stamp, direktor angleške centralne banke (Bank of England) v dvajsetih letih XX. stoletja (v Brown, 2008).

predloge za reformo podajo najbolj vplivni ekonomisti, niti kadar jih zahteva široka javnost. Pogorel je najprej Gessel in kasneje tudi Keynes z idejo, da bi v mednarodnih financah uvedli enotno obračunsko valuto Bancor, ki bi preprečila nastanek dolarskega imperija, ki zdaj izsiljuje svet.²⁰ Lietaer zagotavlja, da njegov predlog komplementarne valute sploh ni namenjen oblikovanju idealnega denarnega sistema ampak daje samo možnost zapustiti njegove prisilne okvire in nepravilnost. Kdor pa hoče sam popolnoma nadomestiti obrestovan denar s komplementarno valuto, to vsaj načeloma tudi lahko izvede.

Ne glede na izražene razlike alternativni denarni sistemi ne zauzdajo samo obrestne ekonomije ampak pogosto zadoščajo za znižanje ali celo odpravo davkov. Mnogi avtorji, tudi Zarlenga, pa gredo še korak dlje. Najprej nas osvobodi bremen obresti, nato še bremen davkov in na koncu zahteva del prihodkov denarne ekonomije enakomerno vrniti kot dividendo ali univerzalni temeljni dohodek vsem osebam s stalnim prebivališčem v konkretni državi. Državljska dividenda je letni prejemek vsakega prebivalca iz naslova upravljanja nacionalnega premoženja. Ideja je v nekaterih državah tudi že uresničena. Zamisel izvira še iz časov francoskega utopičnega socialista Charlesa Fouriera, idejo pa danes najbolj uspešno promovira Philippe Van Parijs, belgijski politični teoretik.²¹

Robert Solow (leta 1987 je prejel Nobelovo nagrado za ekonomijo)²² je pri razpravi o tem vprašanju navedel dva razloga za državljansko dividendo: delniški in likvidni. Delniški del pojmuje zemljo in naravne vire na ozemlju neke družbe za dediščino celotne skupine, do

²⁰ 'Bancor' je bil zamišljen kot mednarodni denar. Njegova uvedba je bila leta 1944 predlagana na pogajanjih (Bretton-Wood, ZDA), ki so vodila k oblikovanju mednarodnega denarnega sistema po drugi svetovni vojni. Keynes si je zamislil, da bi bila vrednost Bancor določena glede na košarico cen trideset različnih temeljnih dobrin, ki so predmet mednarodne menjave, med njimi tudi zlato. Njegova vrednost bi bila vezana na trajne in potrošne dobrine in slednje bi prispevalo k padanju njegove vrednosti (kot pada koristnost netrajnih dobrin) kar bi Bancor zagotovilo spodbudo za kroženje. Keynesova ideja je bila na pogajanjih že sprejeta, kasneje pa ni bila uveljavljena v praksi.

²¹ V slovenščini je bralki na voljo odlična knjižica Igor Pribac ur. 2004. Brezplačno kosilo za vse? : predlog univerzalnega temeljnega dohodka - Ljubljana: Krtina, (Krt, 129), v prevodu Jake A. Vojevca, ki vsebuje kratko in poljudno predstavitev Van Parijsove ideje in ducat spremljajočih komentarjev predloga s povsem različnih področij obravnave, tudi kritičnih, med njimi zgoraj omenjenega Phelps (glej opombo 7); na koncu pa je urednik zbirki dodal še pol ducata slovenskih komentarjev. Vsaj po zamisli odlično zastavljena predstavitev, ki jo je obvezno vsaj priporočiti. Glej tudi obdelavo ožjega in manj radikalnega vidika te teme (negativna dohodnina monetarista Milтона Friedmana, Nobelovca za ekonomijo leta 1976) na spletnem naslovu <http://www.urosboltin.com/UTD/index.htm> in <http://www.gibanje.org/index.php?id=2856>.

²² Robert Merton Solow (rojen 23. avgusta 1924) je ameriški ekonomist z MIT (*Massachusetts Institute of Technology*), kjer je bil med drugim Stiglitzu profesor. Leta 1987 je prejel Nobelovo nagrado za ekonomijo za razvoj neoklasičnega modela dolgoročnega rasti. Gre za dodelavo Harrod-Domarjevega modela tako, da je mogoče proučevati tri glavne vire rasti – delo, kapital in tehnološki napredek. Oba modela predvidevata konvergenco različnih gospodarstev k stacionarnem stanju, ko usahne gospodarska rast, izražena kot rast dohodka *na prebivalca*; v stacionarnem stanju kjer je rast odvisna le od tehnološkega napredka in stopnje rasti delovne sile. Do stacionarnega stanja bodo hitreje raste dežeze z višjo dohodkovno stopnjo varčevanja, ki dolgoročno (članek je doslej večinoma obravnaval kratkoročne vidike varčevanja!) omogoča višjo akumulacijo kapitala in hitrejše uvajanje tehnološkega napredka, ki bolj pospešuje rast. A sčasoma in na dolgi rok dodajanje kapitala postaja zaradi nasičenosti vse manj prispevno za gospodarsko rast in takrat za njeno hitrost postanejo odločilne tehnološke inovacije. Empirične študije teorija gospodarske rasti Solowa niso v celoti potrdile, v večji meri so ga potrdile za razmere znotraj držav (na primer v konvergenci regij k državnemu povprečju) kot med državami. Ta opažanja so usmerila premišljanjem k endogenim teorijam gospodarske rasti (ni odvisna od zunanjih – eksogenih - dejavnikov, npr. od tehnoloških inovacij) in s tem predvsem o institucionalnih predpogojih (in teorijah) gospodarske rasti.

katerih so enako upravičeni vsi; dohodek, ki ga prinaša naravni kapital, lahko obravnavamo kot ekonomsko podlago socialne dividende. Likvidni del pa izhaja iz tega, da je letni proizvod nacionalnega gospodarstva v veliki meri odvisen od družbenih interakcij, ne samo od prizadevanja podjetnikov in njihove lastnine. Ta skupni del bi moral biti na razpolago za skupne cilje (v Pribac, 2004)!

Po drugem načrtu (Cook, 2008a) pa bi državna zakladnica, ki upravlja z javnim premoženjem izdala vsakemu državljanu vavčerje oziroma bone s katerimi bi lahko plačevali za osnovne dobrine in storitve; dokler boni ne bi bili porabljeni bi ležali v krajevni hranilnici v zameno za manjši trajni brezobrestni depozit, ki bi omogočal brezobrestno kreditiranje lokalnih projektov. Vavčer je neke vrste obveznica, izražena v denarni protivrednosti, ki jo imetnik lahko potroši le za določen namen, vzemimo za plačilo stanarine, hrane, potovanja ali izobraževanja. Delavske bone je kot obliko plače delavcev predlagal Robert Owen (1820) za uravnavanje povpraševanja v socializmu, kjer ta odločitev ni prepuščena trgu, in jih je kasneje zagovarjal Karl Marx (1875) kot inštrument za premoščanje pomanjkanj. Boni za hrano so poznani in se uporabljajo od sredine prejšnjega stoletja v Veliki Britaniji z namenom, da bi čim bolj znižali ceno kosil, ne samo za revne ampak tudi za vse zaposlene, ker boni niso bili obdavčeni. Leta 2009 je Tajvan uvedel potrošniške bone, ki pripadajo vsakemu prebivalcu države v protivrednosti okoli 110 evrov, z namenom spodbujanja porabe za premoščanja gospodarske krize.

Posebej dragocena prednost alternativnih denarnih ureditev v razmerah globalne nestabilnosti je, da so močna opora lokalnim gospodarstvom in omogoči ekonomski razcvet na področjih družbe, ki so bila doslej zadušena. Osvobojena služenja denarju, bremen obresti ter plenilskih odnosov, se bo lahko oblikovala lokalna ekonomija sodelovanja in ustvarjalnosti pri upravljanju z lokalnimi bogastvi. Šele tako bo moč osnovne človekove pravice uresničiti ne le v abstraktnem pravnem pomenu kot zdaj ampak tudi ekonomsko.

Lokalna stabilnost lahko postane protiutež nestabilnosti, povezani z globalizacijo, saj še ne obstaja niti ni doglednih obetov za oblikovanje nove mednarodne ureditve, ki bi bila tem procesom sploh kos. Zato ni tvegano napovedati, da se bo globalna nestabilnost še leta nadaljevala. Za izstop iz igralniške ekonomije ni mogoče prositi za pomoč in razumevanje ekonomskih in političnih elit, ki so že preveč vpletene v narkotične igre globalnih financ. V soočenju s trajno negotovostjo teh razmer morajo običajni ljudje denarne zadeve preurediti sami, od spodaj navzgor in v lokalnem merilu. To bo odločilen dejavnik decentralizacije pogojev kolektivnega življenja in vračanja neposrednih odnosov na vseh področjih komunalnega pomena. Gre za širšo zamisel samostojnega urejanja lastnih stvari v lokalnem okolju. To pa poleg lokalnega izdajanja denarja zajema tudi vse druge pogoje dostojnega življenja, od energetske samozadostnosti, kakovosti bivanja in varnosti.

Ruševine berlinskega zidu in Wall street so ruševine elit dvajsetega stoletja. Na začetku XXI stoletja zato prevarani ne zahtevajo več pravice, ne terjajo izpolnitve prelomljenih obljub izpolniti, še manj vrnitve stare pravde. Zdaj je pomembno le še prelomiti s tem, kar se počne v našem imenu. To je pravzaprav zahteva že iz davnega leta 1867, ko je bila prvič izrečena na kongresu Prve Internacionale: "Predolgo smo bili priklenjeni na vlačilec diplomiranih

markizov in princev znanosti. Skrbimo za svoje stvari sami, in naj bomo še tako neveščji, nikoli jih ne bomo opravili slabše, kot so bile opravljene v našem imenu,” predvsem z manjšimi nepopravljivimi škodami zase ter za svoje okolje. To misel so povzeli anarhisti v oseminšestdesetem (Vaneigem, v »*Gospodarjih brez sužnjev*«) in spet pride zelo prav danes, ko je ureditev, vzpostavljena po drugi svetovni vojni v razsulu in smo se vsi naenkrat, vede ali ne, še manj hote ali ne, prelevili v radikalce in nepomirljive kritike vladajočega ekonomskega reda.

Literatura

- Bourdet M. C. A French view of the Woergl experiment. A new economic mecca. Pariz: L'illustration (9. september 1933), prevedel G. Spiller, London, <http://kentennant.com/rm/worglFrench.php>.
- Brown H. E. 2008a. Credit Default Swaps: Evolving Financial Meltdown and Derivative Disaster Du Jour, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=8634>, Global Research, (11. april).
- Brown H. E. 2008b. US Mortgage Crisis: Fannie and Freddie. Give Away the Farm <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=9764>, Global Research, (7. avgust).
- Cook R.C. 2008a. “We the People.” Bailout for the People: “The Cook Plan”. <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=11397>; Global Research, (15. december).
- Cook R.C. 2008b. Inflation and the New World Order, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=9737>, Global Research, (3. avgust).
- Cook R.C. 2008c. Stagflation is Here, and It is a Weapon of Mass Destruction. <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=9888>, Global Research, (20. avgust)
- Curzon Price T. 2008. Responsible recessions. Open Democracy, http://www.opendemocracy.net/article/responsible_recessions, (3. april).
- Daly, H. 2007. Ecological economics: the concept of scale and its relation to allocation, distribution, and uneconomic growth, v H. Daly. Ecological Economics and Sustainable Development: Selected Essays of Herman Daly. Cheltenham, UK: Edward Elgar, str. 82-103, http://www.worldproutassembly.org/archives/2006/10/ecological_econ.html
- Davies J., S. Sandstrom, A. Shorrocks, E.N. Wolff. 2006. The World Distribution of Household Wealth. Helsinki: World Institute for Development Economics Research, WIDER Angle, št. 2, http://www.wider.unu.edu/events/past-events/2006-events/en_GB/05-12-2006/
- George S. 2008. Special report »The Folly of Growth«: We must think big to fight environmental disaster. New Scientist, št. 2678. <http://www.newscientist.com/article/mg20026786.700-special-report-we-must-think-big-to-fight-environmental-disaster.html?full=true> (15 oktober)
- Greaves R. 2001. The negative consequences of the debt-based money system. Prosperity, November, <http://www.prosperityuk.com/prosperity/articles/negcon.html>
- Greco T.H. 2001. Money: Understanding and Creating Alternatives to Legal Tender. White River Junction, Vt: Chelsea Green Publishing, 93. str., www.reinventingmoney.com/documents/MoneyEbook.pdf
- Hudson M. 2008. Financial Bailout: America's Own Kleptocracy. The largest transformation of America's financial system since the Great Depression. Global Research, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=10279>, (20. September).
- Hunter L. 2002. Courage to Change: A Case for Monetary Reform. Mt. Maunganui, N.Z. : Harbourside Publishing, 372 str.
- Kennedy M. 1995. Pravičen denar – pravičen svet. Kako ustvariti sredstvo menjave, ki bi delovalo za vse in varovalo planet, (Kennedy M.I. 1995. Interest and inflation free money: creating an exchange medium that works for everybody. Okemos: Seva International), prevedla Helena Biffio Zorko.
- Krugman P. 2008. Depression Economics Returns, New York Times, <http://www.nytimes.com/2008/11/14/opinion/14krugman.html>, (14 November).
- Latouche S. 2009. Preživetje razvoj. Od dekolonizacije ekonomskega imaginarija do gradnje alternativne družbe. Ljubljana: Založba /cf*, prevedla Katarina Rutar, v pripravi na izid.
- Lietaer B. Money, Community and Social Change. Intervju (Ravi Dykema), Boulder: Nexus – Colorado's Holistic Journal, julij-avgust 2003, <http://uazu.net/money/lietaer.html>.
- Lietaer B. 1999. The Mystery of Money. Beyond Greed and Scarcity. Rokopis, četrti osnutek, september, 254 str.
- Mankiw, N.G. 2007. Macroeconomics (šesta izdaja). New York: Worth Publishers.
- Pettifor A. 2008a. Beyond the triple crisis: a green new deal. OpenDemocracy, <http://www.opendemocracy.net/article/beyond-the-triple-crisis-a-green-new-deal>, (27. oktober)

- Pettifor A. 2008b. The global financial mess: blaming the victims. OpenDemocracy, <http://www.opendemocracy.net/article/the-global-financial-mess-blaming-the-victims>, (14. september).
- Phelps E.S. 2008. What Has Gone Wrong up until Now. Nobel Economists Offer First Aid for Global Economy. Hamburg: Spiegel Online, <http://www.spiegel.de/international/business/0,1518,590038,00.html>, (11. december).
- Pribac I. ur. 2004. Brezplačno kosilo za vse? : predlog univerzalnega temeljnega dohodka. Ljubljana: Krtina, Krt, št. 129, v prevodu Jake A. Vojevca, 171 str.
- Stiglitz J. 2008. The Fruit of Hypocrisy. The Guardian, <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2008/sep/16/economics.wallstreet>, (16. september)
- Süddeutsche Zeitung, 2008, navedeno v »US, UK Could Hinder Financial Reform«, Hamburg: Spiegel Online, (13. november).
- Suhr D. 1983. Geld ohne Mehrwert. Frankfurt na Maini:Knapp Verlag, v Kennedy, 1995.
- Tremblay R. 2008. In a Casino Mentality, The Economy Goes From Bubble to Bubble. Global Research, <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=8971>,(14. maj)
- Vaneigem R. Gospodarji brez sužnje. Ljubljana, ČKZ, let XXV (1997), št. 182, prevedel Primož Vitez, str. 59-71.
- Weston D. 2008. Depreciating community-owned currencies. New Economics št. 11 (dopolnjena verzija), <http://www.globalideasbank.org/site/bank/idea.php?ideaId=904>
- Woodward D., A. Simms. 2006. Growth is Failing the Poor: The Unbalanced Distribution of the Benefits and Costs of Global Economic Growth, DESA Working Paper No. 20, ST/ESA/2006/DWP/20, 23 str. http://www.un.org/esa/desa/papers/2006/wp20_2006.pdf
- Zarlenga S. 2002. The Lost Science of Money. Chicago: American Monetary Institute, http://www.cooperativeindividualism.org/dodson_review_of_zarlenga_on_money.html
- Zarlenga S. 2005. The 1930s Chicago plan and the American Monetary Act, AMI Monetary Reform Conference. Chicago: American Monetary Institute, <http://www.monetary.org/chicagoplan.html>